

A kézikönyv szerkezete logikus és könnyen áttekinthető. A tipográfia és a hivatkozások rendszere is a felhasználót szolgálja. A fejezeteken vagy alfejezeteken belül dőlt betűvel szedettek azok a részek, amelyek az egyes eljárásokat vagy módszereket azok gyakorlati sorrendjében, lépésenként írják le. Mindenütt találunk hivatkozást a tárgyalattal kapcsolatos nemzetközi szabványokra és IFLA-ajánlásokra. A fejezeteken belüli hivatkozások elvezetnek az egymással összefüggő területekhez. Minden fejezetet hivatkozások zárnak le, mégpedig úgy, hogy számozásuk alapján könnyen visszatalálunk a fejezeteken belüli pontokhoz.

Szilvassy Judit munkája a világ valamennyi angolul tudó könyvtárosa számára alapvető és nélkülözhetetlen kézikönyv. Kívánom, hogy minél több nyelven jelenjen meg, hogy az angolul nem tudók is birtokba vehessék.*

Berke Barnabásné
Országos Széchényi Könyvtár

* A szerzőtől értesültem arról, hogy a spanyol nyelvű kiadás már megjelent, az orosz és a francia előkészületben van. Remélem, magyar kiadására is sor kerül. – Az ismertető megjegyzése.

A német tudományos könyvtárak beszerzési keretének alakulása 1997-ben

1. Háttér adatok a szakirodalmi termésről 1.1 A nyomtatott dokumentumok árainak emelkedése

A monográfiák átlagos ára Angliában 1985–1990 között 53,2%-kal emelkedett, 1991–1996 között 17,0%-kal; a megfelelő amerikai adatok 28,4% és 7,2%. A német kiadványok ára 1994–1996-ban 12,6%-kal, illetve más számítás szerint 13,8%-kal nőtt.

A folyóiratok átlagosan 7,7%-kal drágultak 1997-ben 27 cím alapján a fejlett országok termékét tekintve. Az orvosi, természet- és műszaki tudományos címek ára gyorsabban, a társadalom- és szellemtudományosaké lassabban. Az 1993–1997-es periódus alatt az angol folyóiratok előfizetése 54,2%-kal, az amerikaiaké 53,9%-kal, a németeké 36,7%-kal került többre.

A változatlanul erősen használt magfolyóiratok drágulása meghaladta az átlagot: öt év alatt megduplázódtak az előfizetési költségek, sőt 40%-uknál másfélszeresére nőttek. A monopolhelyzetben lévő kiadók képesek hasznukat maximálni, s az elektronikus teljes szövegű változatok kiadásához szükséges beruházásaikkal továbbterhelik a vásárlókra.

A szellemtudományi folyóiratok a címeknek 27%-át teszik ki, de a szükséges többletkiadásoknak csak 8%-át viszik el, míg a természettudományos folyóiratok esetében e két jellemző arány 11% és 31%.

1.2 Az irodalmi termés növekedése

Változatlanul tovább nő a kiadványok száma. 1992 és 1996 között Angliában és Amerikában átlagosan 5,4, illetve 5,5%-kal több könyv jelent meg, mint az ezt megelőző öt évben. A speciális

gyűjtési területeket gondozó német könyvtárak beszerzési adatai is ezt igazolják: 1992–1996-ban évente 110 538 külföldi monográfiát szereztek be szemben az előző öt év átlagos évi beszerzésével (100 800); a folyóiratok terén a megfelelő időszakban évi 49 118, illetve 42 712 címet fizettek elő (9,7%-os, illetve 15%-os növekedés). Megjegyzendő, hogy a könyvkereskedelmen kívüli irodalomtermés növekedése gyorsabb, mint a hivatásos kiadóké.

1.3 Elektronikus kiadványok

E téren még mindig az offline termékek dominálnak. A CD-ROM-piac exponenciálisan növekszik: évente közel megduplázódik. Az igazi kihívást azonban a tudományos könyvtárak számára a hálózati publikációk jelentik. Itt az elektronikus folyóiratok állnak az előtérben, főleg a nyomtatott folyóiratok párhuzamos változatai; egyelőre teljesen alárendelt szerepet játszanak a kizárólag elektronikus folyóiratok. Az orvosi, természet- és műszaki tudományos folyóiratok – becslések szerint – 90%-a a következő években elektronikus változatban is megjelenik a piacon. Ez azt jelenti, hogy a nyomtatott verzió ára szinte inflációs mértékben fog emelkedni. Az olyan, monopolhelyzetben lévő kiadók, mint pl. az Elsevier-birodalom árpolitikája oda vezethet, hogy a tudományos könyvtárakban hosszan elhúzódhat a szorítónan szükséges elektronikus változatok megjelenése a kínálatban.

Számítani kell arra is, hogy a jövőben megsza-
porodik a kizárólag elektronikus formában hozzáférhető, főként az igen specializált primer kiadványok száma, ami árcsökkenést eredményezhet. Hasonló hatás várható attól a körülménytől, hogy

az elektronikus folyóiratok használata pontosan mérhető, s ez hozzásegíthet a kevésbé keresett folyóiratok kiszűréséhez, a költségek csökkentéséhez.

Nem vitatható azonban, hogy a hálózaton hozzáférhető publikációk új, gyorsan bővülő piacot teremtettek, amely – a nélkülözhetetlen infrastrukturális beruházáson túl is – költségvetési fejlesztést igényel. Itt nemcsak az elektronikus folyóiratokról van szó, hanem az Internet kínálta valamennyi teljes szövegű, térítésért használható publikációról.

1.4 A szerzeményezés költségtényezői

A szállítási feltételek, a szállítási és a banki szolgáltatások költségei stb. mellett különösen a devizák átváltási árfolyama játszik nagy szerepet. A font és a dollár márkához viszonyított átváltási árfolyamának változása nagy veszteségeket okozott a tudományos könyvtáraknak. Minthogy hozzájuk viszonyítva az utóbbi időben a márka leértékelődött, előfordult, hogy egymillió dollár és 0,4 millió font kifizetése 1997-ben 430 000 márkával többet emésztett fel, mint 1996-ban.

1.5 Összefoglalás

Jelentősen megemelkedett 1997-ben a tudományos könyvtárakra nehezedő árteher. A fentiekben felsorolt tényezők hatását érzékelteti, hogy a Blackwellnél szereplő 879 brit folyóiratcím ára 1996-ban 641 ezer márká volt, míg 1997-ben 843 ezer (31,5%-os emelkedés). Az EBSCO kínálatában lévő 2272 amerikai folyóirat esetében az árnövekedés: 1 112 000 márkáról 1 474 000 márkára (32,6%).

Az egyetemi könyvtáraknak 1997-ben sokkal magasabb áremelkedéssel kell szembenéznük, mint a korábbi években. Egy klasszikus gyűjtőkörű (beleértve az orvostudományt is) egyetemi könyvtár a kiadások 15%-os emelkedésével számolhat, s akkor még nem vette számításba a nyomtatott és elektronikus irodalmi termés növekedését.

2. A régi tartományok tudományos könyvtárainak helyzete

2.1 A teljes beszerzési keret alakulása és struktúrája 1996-ban

Az 1997 júniusában lefolytatott felmérésben 68 könyvtár vett részt: 58 egyetemi könyvtár, 4 országos szakkönyvtár, a berlini Állami Könyvtár, a Bajor Állami Könyvtár és 4 regionális könyvtár.

Amíg a nyolcvanas években az állománygyarapításra fordítható költségvetés meglehetősen biztosította a tervezhetőséget, addig az utóbbi években az egyes könyvtárak egyre bizonytalanabban érzik magukat a költségvetések globalizá-

lása, a kiegészítő támogatások jelentőségének rendkívüli megnövekedése, a keretfelhasználásba történő váratlan beavatkozások következtében.

A 68 tudományos könyvtár teljes beszerzési kerete 1996-ban 275 682 millió márkára rúgott, ami 3,3%-os csökkenést jelent 1995-höz képest. Ezen belül a rendes költségvetésből biztosított keret 222,8 millióról 220,5-re csökkent, a kiegészítő támogatások 34,2 millióról 34,8-re, a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásai a speciális gyűjtési területek gondozásához 12,3 millióról 12,8-re nőttek, a többi forrásból (pl. alapítványok) érkező összegek viszont csökkentek.

Az egyszintes könyvtári rendszerű egyetemeken és a kétszintes rendszerek központi könyvtáraiban jól kivethető, helyenként súlyos visszafogások mutatkoznak, azonban mégsem olyan mértékűek, mint amilyenekkel egyes tartományokban az egyetemi könyvtáraknak 1996 kora nyarán számolniuk kellett. A 90-es évek elejétől kezdve a kiegészítő támogatásoknak egy sor tartományban egyre nagyobb szerep jut. A szakirodalommal való ellátásban a csökkenő vásárlóerőt vagy kiegészítő támogatásokkal, vagy egyetemen belüli forrását-csoportosítással igyekeztek kompenzálni 1996-ban is. A kiegészítő támogatások 1992–1994-ben 18,3 millió márkáról 31,1-re nőttek (70%), 1995-ben további 4% és 1996-ban újabb 6,4% növekedés következett be. Így az előre nem tervezhető rész a beszerzési keretnek már 21,2%-át teszi ki (1992-ben ez csak 11,8% volt); 14 egyetemi könyvtárban pedig több mint 30%-ra rúg ez az arány.

Az egyetemi könyvtárak teljes beszerzési kerete 1996-ban 4,3%-kal csökkent 1995-höz képest (221,2 millióról 211,7 millióra), s az 1994-es, sőt 1993-as év szintje alatt maradt. A rendes költségvetésből származó források 1,8%-kal csökkentek, a kiegészítő támogatások viszont 6,4%-kal nőttek. A teljes beszerzési keret az egyetemi könyvtárak 64%-ában csökkent, 9%-ukban stagnált. Bajorország és Alsó-Szászország egyetemeken nőtt egyedül a beszerzési keret, máshol mindenütt csökkent, a legnagyobb mértékben Berlinben.

Az egyes egyetemek beszerzési kerete nehezen összehasonlítható, mert számos tényezőt kell tekintetbe venni. Így az egyetem nagyságát, elhelyezkedését (campus vagy szétszórót épületek), a klasszikus szakok és az interdiszciplináris kutatás és oktatás aránya, egyetemen kívüli ellátási feladatok, egyszintes vagy kétszintes rendszerű könyvtári ellátás stb. Ennek megfelelően az egyetemek központi könyvtárainak beszerzési kerete meglehetősen nagy szóródást mutat.

A kétszintes egyetemi könyvtári rendszerek keretének alakulása nehezebben volt nyomon követhető a központi könyvtáron kívül eső decentralizált egységekben. Mégis, kiegészítő adatgyűjtéssel és

számos interjú segítségével – meglehetősen szűk hibahatárok között – képet lehetett alkotni erről a könyvtár-csoportról is.

A decentralizált egységekben 6,6%-kal csökkent 1994 és 1996 között a beszerzési keret, de hozzá kell tenni, hogy az egyes tartományokban működő egyetemek között nagy az eltérés. A rendszerek központi könyvtáraiban ez idő alatt a csökkenés 5,7%-os volt. Figyelemre méltó, hogy hat tartományban, ahol a keret csökkent, a decentralizált egységekben háromszor olyan mértékben, mint a központi könyvtárakban. Mindazonáltal meg kell állapítani, hogy a kétszintes rendszerek jelentékeny pénzügyi potenciállal rendelkeznek, amelyet a strukturális körülmények következtében nem lehet optimálisan hasznosítani az egyetemek szakirodalmi ellátása érdekében. Egyébként 16 kétszintes könyvtári rendszer éves beszerzési kerete átlagosan 9 millió márka, míg 6 egyszintesé 5,8 millió márka.

2.2 A beszerzési keret alakulása 1996–1997-ben

A 90-es évek első felében a 68 könyvtár átlagában évente 3,3%-kal nőtt a rendes költségvetési beszerzési keret; az első csökkenés (0,8%) 1995-ben jelentkezett. 1997-ben a könyvtárak 63%-ának változatlan kerettel, míg 34%-uknak csökkentett kerettel kell számolniuk. A kétszintes rendszerek központi könyvtáraiban a keret 1,8%-kal csökkent 1997-ben, míg az egyszintes rendszerekben szerény 0,5%-os emelkedés mutatkozik. Az országos szakkönyvtárak 5,9%-os emelkedéssel számolhatnak, a berlini Állami Könyvtár és a Bajor Állami Könyvtár kerete stagnál, a regionális könyvtáraké 3,3%-kal csökken.

A rendes költségvetés keretében a felmérés időszakában az előző évhez képest 1997-ben 2,4%-os visszaesés mutatkozik. A ténylegesen megnyitott összegek tekintetében azonban még nagy a bizonytalanság. Rá kell mutatni azonban arra, hogy a keretek felhasználásába történő radikális beavatkozások akkor is végzetes következményekkel járnak, ha a költségvetési év végén teljes egészükben vagy részlegesen visszavonják őket.

Az új egyetemek vagy szakok szakirodalmi ellátásának megalapozására kiutalt összegek határozottan visszaesnek; egyelőre nehéz megítélni, hogy az eddig rendszeresen emelkedő, más kiegészítő támogatások összege (a felmérés időpontjáig – 1997 júniusa – 22,3 millió márka) vajon eléri-e az előző évi szintet (34,4 millió márka).

2.3 Az egyetemi könyvtárak kerete 1996–1997-ben

A rendes költségvetésből és a kiegészítő támogatásokból származó összegek nagy részét a folyóirat-előfizetésekre és a folytatásokban megje-

lenő művekre fordították: a kétszintes könyvtári rendszerek központi könyvtáraiban 69,6%-ot, az egyszintesekben 70,7%-ot. Ha ehhez hozzávesszük a kötetésre fordított 8,5%-nyi összeget, a szabadon felhasználható keretrész alig több, mint 20%; a könyvtárak 43%-ában a 20%-ot sem éri el.

Változatlanul tovább folytatódik a folyóirat-állományok megtizedelése. 1996-ban 7100 lemondás történt, 3,8 millió márka értékben (1995: 3300 cím, illetve 2,02 millió márka). A könyvtárak 29%-a nem kényszerült lemondani egyetlen folyóiratot sem, viszont 22%-ukban a lemondott előfizetések értéke meghaladta a 100 000 márkát, sőt ezek felében a 250 000-et. A felmérés időpontjában még nem tisztázódott, hogy 1997-ben hogyan alakulnak a lemondások, de a könyvtárak 47%-a jelezte, hogy fel kell készülniük erre. 1994 és 1996 között kb. 18 400 előfizetett folyóiratot mondtak le (10,5 millió márka értékben), ami a folyóirat-állományok kiüresedésének veszélyét idézte fel. Mindenesetre az előfizetések új megközelítése vált szükségessé, hiszen nem minden lemondás érinti szükségképpen a szakirodalmi ellátás minőségét. Fel kellett adni azt a dogmát is, hogy az egyszer előfizetett folyóiratot mindenáron folytatni kell. Az állomány megtisztításának és a megrendelések összehangolásának nagy szerep jut. Ennek ellenére a lemondások lényegi károkat okoztak az állományokban, nem szólván arról, hogy új, fontos folyóiratok be sem kerülnek a könyvtárak kínálatába.

A monográfiák beszerzése döntő mértékben a kiegészítő támogatások formájában kapott összegektől függ. A helyzet e téren is tovább romlott: a könyvtárak 90%-a csökkentette 1997-es könyvbizsereket az előző évhez képest. A választék szűkül, az ellátás provincializálódik. Kevesebb jutott a hiányok pótlására és a visszamenőleges beszerzésre is.

Az egyéb dokumentumokra átlagosan 247 000 márkát fordítottak a könyvtárak 1996-ban (1995: 258 000); ez változatlanul 6,5%-a a költségvetésnek. A kétszintes rendszerek központi könyvtáraiban határozottan többet (átlagosan 287 500 márka), mint az egyszintesekben (196 500 márka). Mikroformátumokra csak valamivel költöttek kevesebbet 1996-ban, mint 1995-ben, a teljes keret 2,1%-át. A CD-ROM-os adatbázisokra 8,1 milliót szántak (1995: 7,1). A teljes költségvetésből való részesedésük 3,5%-ról 4,1%-ra nőtt. Ennek ellenére az egyetemi könyvtárak nagy része nem képes beszerezni a tudományosan releváns CD-ROM-okat; a helyzetet súlyosbítja, hogy többnyire egyedi termékekről van szó, amelyeket más dokumentumokkal nem lehet helyettesíteni. Anyagi okok miatt nehezen alkalmazható a Deutsche Forschungsgemeinschaft által javasolt eljárás, a CD-ROM-ok hálózati használata; a magasabb, többfelhasználós hálózati ár, a licencvásárlás, a hardver és szoftver beruházási szükséglet mind gátló tényező. Több

reménnyel kecsegtet regionális vagy országos szinten keresni a megoldást, az online hozzáférés megvalósítását.

A hallgatói ellátás nem kizárólagos, de fontos eszköze a tankönyvgyűjtemény. 1996-ban átlagosan 194 500 márkát költöttek a könyvtárak ezek fejlesztésére (1995: 242 000 márká), ami hallgatónként 10,91 márká (1995: 12,44 márká). Az ajánlott 20 márkás ráfordítást csak a könyvtárak negyede teljesítette, egyötödük még 5 márkát sem költött. Bár el kell ismerni, hogy 1989 óta komoly mértékben épültek ki a tankönyvgyűjtemények, az is tény, hogy nagy különbségek mutatkoznak az egyes egyetemek között: az egyik helyen 1989 és 1996 között 5,72 milliót, a másik – hasonló struktúrájú és méretű – egyetemen pedig 466 000-et költöttek rájuk.

A kötetésre fordított kiadások csökkenése 1996-ban is folytatódott, 1995-höz képest 10%-kal kevesebbet fordítottak e feladatra.

Az egyetemi könyvtárak beszerzési kerete további csökkenést szenvedett, holott legalább 15%-os megemlése lett volna indokolt.

2.4 Az országos szakkönyvtárak és az állami könyvtárak beszerzési keretének alakulása

Mint ahogy helyi szinten az egyetemi könyvtárak keretének beszűkülése miatt a szakirodalmi ellátás visszaesik, megnő az országos ellátás szerepe, holott eredetileg kizárólag kiegészítő szerepet szántak neki az igen specializált szakirodalmak területén. A kérdés az, hogy az országos ellátás rendszerében kulcsszerepet betöltő könyvtárak milyen mértékben képesek megbízásuknak eleget tenni, s a növekvő hiányt kiegyenlíteni. Ugyanis az egyetemi könyvtárak alapfeladatainak ellátásából és a speciális területek gondozásából fakadó konfliktus erősödik.

Az országos szakkönyvtárak beszerzési keretének helyzete – az átlagosan 5,9%-os növekedés ellenére – meglehetősen kielezett; különösen az átváltási árfolyam kedvezőtlen alakulása érinti őket súlyosan. Az egyes könyvtárak különböző módszerekkel igyekeznek egyensúlyban tartani az árakat és a beszerzéseket. Van, ahol csökkentik a monográfiák beszerzését, másutt a határterületek folyóiratai közül mondanak le címeket, ismét másutt felfüggesztik a hiánypótlást vagy egyes anyagok kötetését.

A berlini Állami Könyvtár kerete 1997-ben stagnált, a korábban végrehajtott folyóirat-csökkentés következtében azonban lényegében folytathatta az előző év állománygyarapítási politikáját. A Bajor Állami Könyvtár kerete ugyancsak változatlan maradt, mégis elsőbbségi rendet kellett kialakítania a gyarapításban; a szellem- és társadalomtudományokban sikerült elkerülni a folyóirat-lemondásokat egy 300 000 márkás külön keret megnyitása révén.

3. Az új tartományok tudományos könyvtárainak a helyzete

A felmérésben mind a 15 egyetem részt vett. Teljes beszerzési keretük 1996-ban 89,6 millió márká volt; ez az 1995-ös kerethez képest 7,3%-os csökkenést jelentett. Az 1991-től folyamatosan emelkedő költségvetések most először estek vissza. A rendes költségvetési keret 8,5%-os csökkenése mellett a kiegészítő támogatások 47,8%-kal apadtak (8,5 millióról 4,5 millióra). A felzárkózást segítő külön keret (43,8 millió) gyakorlatilag az előző évi szinten maradt. A rendes keret visszaesése volt a legérzékenyebb veszteség, amely a könyvtárak 80%-át érintette, bár az egyes tartományokban természetesen eltérő mértékben.

Az 1997-es költségvetések azonban ismét enyhén emelkedtek (3,5%). Az alapállományok felépítését szolgáló keret azonban 11,2%-os csökkenést mutat (41,5 millió szemben az 1996-os 46,8 millióval).

A könyvtárak átlagosan 2,6 millió márkát költöttek 1996-ban folyóiratokra és folyamatosan megjelenő kiadványokra; ez közel 8%-os emelkedést jelent 1995-höz képest, de csak 6 egyetemen lehetett a rendes költségvetési keretből fedezni az előfizetéseket. A lekötések után csak 4 könyvtárban volt magasabb 20%-nál a szabadon felhasználható keret. A visszamenőleges állománykiegészítésre 1996-ban a könyvtárak átlagosan 1 millió márkát fordítottak (1995-ben még 1,3 milliót). A tankönyvgyűjtemények fejlesztésére átlagosan 116 500 márkát (1995: 147 000 márká), hallgatónként 12,52 márkát költöttek.

Mikroformátumokra átlagosan 75 000 márká jutott (1995: 101 000). A CD-ROM-ok beszerzése viszont nőtt: az 1995-ös 145 000 márká helyett 164 000-et fordítottak erre a dokumentumtípusra. (Kb. ugyanannyit, mint a régi tartományok könyvtárjai.)

Az 1996–1997-es költségvetési csökkentés a könyvtárak túlnyomó többségének súlyos problémákat okozott mind a kurrens igények kielégítésében, mind a visszamenőleges állománykiegészítésben. Az időszaki kiadványok megrendelésére sok helyen többet kellett fordítani, mint amekkora a rendes költségvetési keret, s ez bizonytalanná tette a szerzeményezést. Új folyóiratokat pedig csak azon az áron tudtak előfizetni, ha a régiek közül ugyanannyit lemondtak.

Az utóbbi évek eredményes erőfeszítései után az egyetemi szakirodalmi ellátást komoly veszélyek fenyegetik. Az általános finanszírozási és költségvetési nyomorúság ellenére erre fel kell hívni a fenntartók figyelmét.

/GRIEBEL, R.–TSCHARNTKE, U.: *Etatsituation der wissenschaftlichen Bibliotheken 1997. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, 45. köt. 1. sz. 1998. p. 1–50./

(Papp István)

Dokumentumküldés ARIEL-lel: olcsóbb a faxnál

Az ARIEL dokumentumküldő szoftvert a Research Library Group (RLG) cég fejlesztette ki. Az RLG 1989 óta továbbítja adatokat az Interneten, kereskedelmi hálózatokon, saját hálózatán. Az ARIEL szoftver lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy cikkeket, fényképeket és egyéb dokumentumokat szkenneljenek, és az elektronikus képeket ARIEL munkaállomásokra küldjék át az Interneten, ahol lézerprinterrel kinyomtatják őket. A könyvtárakban ez hatalmas áttörést jelent, mivel az osztott erőforrások egyre növekvő használatába beletartozik a dokumentumok elektronikus továbbításának költséghatékony módszere.

A faxon történő dokumentumküldés bevált gyakorlat, de a távolsági telefontarifák megdrágítják ezt a módszert. Az ARIEL használatával nem kell telefontdíjat fizetni. Például, ha egy 40 oldalas cikket akar valaki Washingtonból Hongkongba küldeni az ARIEL segítségével, a költség nem sokkal több, mint a cikk szkennelésére fordított idő (legalábbis a korlátlan Internet-használatra berendezkedett helyszín esetén). Ugyanez telefax használatával annyiba kerül, mint a 40 oldalas cikk átviteléhez szükséges ideig tartó távolsági telefonbeszélgetés díja. Ezen túlmenően, a nyomtatási kép ARIEL-lel sokkal jobb minőségű, mint faxátvitellel.

Az ARIEL használatának további előnyei:

- népszerű printerrel és szkennerekkel működik;
- standard internetes FTP protokollal működik;
- Windows alatt fut, így képes más programok használata közben a háttérben dolgozni;
- egy időben küldhető és vehető dokumentum;
- az eredeti dokumentumról lehet szkennelni, közbenső másolat nélkül;
- egy dokumentumról több átvitel valósítható meg;
- nagy felbontású (300 x 300 dpi) képek nyomtathatók, az ARIEL 2.0-s verziójával még nagyobb is lehet a felbontás, szemben a fax 100 x 200 dpi-s felbontásával;
- fájlkezelő opciójával lehetőség van pl. a gyakran használt állományok archívumának létrehozására.

A könyvtári használat előnyei

Mit jelent mindez a könyvtári környezet számára? Az ARIEL-lel és a hozzá tartozó hardverrel ellátott könyvtárban folyóiratcikkeket vagy más dokumentumokat gyorsabban, jó minőségben lehet küldeni a távoli felhasználóknak, illetve venni a távoli dokumentumszolgáltatótól. Az ARIEL 1997. februárban kiadott új verziója arra is jó, hogy a személyi e-mail címre küldjék a dokumentumokat.

A következő felszerelésekre van szükség:

- MS-DOS 5.0-s vagy újabb, Windows 3.1-es, vagy újabb operációs rendszer;
- ARIEL szoftver, 2.0-s verzió;
- CPU: 80486, 33 MHz vagy gyorsabb;
- RAM: legalább 8 MB;
- merevlemez: 2 MB szabad terület a program installálására, 10–20 MB átlagos felhasználás esetén a dokumentumfájlokra;
- floppymeghajtó: nagysűrűségű 5,25" vagy 3,5";
- Internet-hozzáférés: állandó IP cím az ARIEL PC-hez (többnyire Ethernet LAN-on keresztül);
- nyomtató: HP LaserJet 4, 4+ vagy 4Si, vagy bármely hasonló Windows-kompatibilis nyomtató;
- szkennер: Fujitsu, HP ScanJet, Panasonic típusok.

Az 1997-es januári árakkal számolva, az 1. táblázat szerinti költségekkel kell számolni.

1. táblázat
Hardver-szoftver költségek (USD)

ARIEL szoftver (Windows verzió)	789
486-os PC	2100
Lézernyomtató	1700
Szkennер	850
LAN Ethernet kártya	200
Összesen	5639

Az ARIEL szoftver teljes csomagként vásárolható a fenti áron, amely szkennelésre (küldés) és nyomtatásra (vétel) egyaránt alkalmas. Ha a csupán nyomtató változatot vásároljuk 149 USD-ért, akkor csak dokumentumok vételére és helyi kinyomtatására rendezkedünk be, szkennер nélkül.

ARIEL 2.0

1997 elején az RLG forgalomba hozta az ARIEL új verzióját, amely támogatja a MIME kódolást (Multipurpose Internet Mail Extensions = az internetes levelezés többcélú kiterjesztése). Ez lehetővé teszi azt, hogy mindazokra a helyekre e-mail mellékletként ARIEL dokumentumot küldjünk, amelyek levelezőrendszere képes MIME-kódolású állományok feldolgozására. A MIME szabadon használható specifikáció, amely módot ad különböző karakterkészletű szövegek és nem szöveges állományok cseréjére az internetes levelezési szabványokat használó számítógépes rendszerek között. A MIME-t alkalmazó rendszerek így alkalmassá váltak az ARIEL-küldemények fogadására anélkül, hogy szükség lenne az ARIEL program egyidejű futtatására a fogadó oldalon. Az

ARIEL továbbra is támogatja az állományok FTP-s átvitelét, de képes kihasználni az internetes e-mail tárolási és továbbítási lehetőségeit is.

A még megoldatlan problémák ellenére egyre nő az ARIEL-használók tábora. A cikk írása idején (1996 végén) kb. 2000 ARIEL-hely működött világszerte. A MIME bevezetése nyomán várható, hogy gyorsan nő az ARIEL-használók köre, mivel így a szkennelt dokumentumokat e-mailen az egyéni használók asztalára lehet juttatni.

A költséghatékonyság felmérései

Az RLG korábban (1995. május) tanulmányt készített az ARIEL költséghatékonyságáról. A felmérésben 20 RLG tagintézmény vett részt, és az alábbiakban foglalták össze az eredményeket.

- Az ARIEL útján küldött cikkek kevesebb munkaidőt vettek igénybe, mintha postázták volna őket, költségük is kevesebb volt, a kézhezvétel ideje is csökkent mind a kölcsönkérési, mind a kölcsönadási műveletben.
- A leginkább költséghatékony terület a munkaidő megtakarítása: ARIEL esetén 10 oldalra vetítve 0,69 USD, míg postázás esetén ugyanez 1,11 és 1,82 USD között változik (a munkaerő besorolásától függően).

A New York State Egyetem (SUNY) 1994-ben szerezte be az ARIEL-t. Az egyetem öt campusán

végeztek összehasonlítást ARIEL-lel, faxon és postai úton küldött dokumentumok költségeire. A felmérés és a különféle küldési módok összehasonlítása a közvetlen költségeken és a ráfordított munkaidőn alapult. A hangsúlyt a dokumentumok kölcsönadására fektették, mert ezen a területen nyilvánul meg inkább a költség és idő, szemben a kölcsönkéréssel. A felmérést az 1995. őszi félévben, kéthetes időszakban végezték, amiből a statisztikát egy pénzügyi évre extrapolálták (a SUNY Monroe Community College [MCC] egyeteme ez alól kivétel, ahol más kiinduló adatokkal számoltak).

A felmérésben az ARIEL-lel és a nem ARIEL-lel küldött dokumentumokra fordított költségeket és munkaidőket hasonlították össze. Átlag 0,055 USD/oldal fénymásolási költséggel, és átlag 1,25 USD/dokumentum postaköltséggel számoltak. A valóságos faxköltségeket vették figyelembe akkor, ha a küldés faxon történt.

A következő két táblázatban látható a SUNY-hoz tartozó öt egyetemen (Geneseo, New Paltz, Plattsburgh, Utica/Rome és MCC) a közvetlen költségek és a ráfordított idők összehasonlítása, egyrészt ARIEL útján való, másrészt postai vagy fax útján való dokumentumküldésre. A 2. táblázatban a vizsgálat két hetére vonatkozó, a 3. táblázatban az egy pénzügyi évre extrapolált adatok láthatók.

2. táblázat
Összehasonlítás 2 hétre

	Geneseo		New Paltz		Plattsburgh		Utica/Rome		MCC	
	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL
Összköltség (USD)	0	194,64	5,45	76,17	0	70,34	0	365,03	8,31	48,42
Egységnyi költség (USD)	0	0,80	0,39	1,17	0	1,20	0	1,17	0,33	0,79
Küldött dokumentumok száma	62	244	14	65	18	225	63	313	25	61
Egy dokumentum küldésének átlagos ideje percben	7	4,9	4,8	8,3	8,2	7	6	4,6	12,5	5

3. táblázat
Összehasonlítás egy évre

	Geneseo		New Paltz		Plattsburgh		Utica/Rome		MCC	
	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL	ARIEL	nem ARIEL
Összköltség (USD)	0	3308,88	92,65	1294,89	0	4595,78	0	6205,51	141,27	823,14
Teljes idő órában	125,2	226	10,9	162,5	46,6	374,8	108,5	406	64,3	89

A táblázatokban azokon az egyetemeken, ahol 0 költség szerepel az ARIEL oszlopban, nem készítették előzőleg fénymásolatokat a dokumentumokról, a New Paltz és az MCC egyetemen viszont készítették, ezért 0-tól különböző az érték.

Az összehasonlításból kitűnik, hogy bár az Internet használata dokumentumküldésre sokkal költséghatékonyabb, mint faxon, levélpostán vagy csomagként, a dokumentumok szkennelése munkaidőigényes. A teljes évi munkaráfordítás viszont mindenütt kevesebb ARIEL használatával. Az ARIEL beállításához szükséges beruházás és fenntartásának költsége 6000 USD alatt van, még kevesebb, ha a hardver eleve rendelkezésre áll. A munkaidők összehasonlítása nem pontos ebben a vizsgálatban, mert a szkennelésre fordított idő nem tartalmazza az esetleg szükségessé vált újraskennelést, és bizonyos esetekben szkennelés előtt másoltak, más esetekben nem.

Az összehasonlításhoz tartoznak egyéb nem mennyiségi, hanem minőségi tényezők is, amelyek az ARIEL mellett szólnak, pl. az output minősége

(ez különösen fontos képek, ábrák esetében), egy dokumentum többszöri, egyidejű elküldése, a dokumentumok tárolhatósága és visszakereshetősége, közvetlenül a felhasználóknak e-mailen küldött dokumentumok (ARIEL 2.0 verzió esetén).

Összefoglalva elmondható, hogy az ARIEL-lel végzett dokumentumküldés költséghatékony üzemeltetésű rendszer, és kevés kockázattal járó beruházás. Ennek egyik oka, hogy a kommersz berendezések nagy része az egyetemeken eleve megvan, mivel nem kell egy vagy több számítógépet csak az ARIEL céljára elkülöníteni. Gyors skennerrel és stabil szoftvertámogatással az ARIEL egyre kevésbé munkaidőigényes, de növekvő mértékben költséghatékony dokumentumküldő rendszer.

/LANDES, S.: ARIEL document delivery: a cost-effective alternative to fax. = *Interlending & Document Supply*, 25. köt. 3. sz. 1997. p. 113–117./

(Roboz Péter)

WuKa a tervezés alatt álló lengyelországi MOKKA neve

A hagyományos módszerekkel vezetett központi katalógusok fontosságához korábban nem fért annak ellenére sem kétség, hogy gyakorlati alkalmazásuk nehézkes és lassú volt. Amikor azonban valahol – így pl. Lengyelországban is – „beütött” a számítógépes korszak, mindjárt felmerült az igény: az új technika és technológia segítségével gyorsabbá és többre alkalmassá kell tenni a tájékoztatás e nélkülözhetetlen műszereit.

Különböző könyvtárak és könyvtár csoportok hányták-vetették meg, olykor egymással is polemizálva, hogy „mi a teendő”, miként kell hozzákezdeni a feladat megoldásához. Az országban kb. a kilencvenes évek elejére teremtődtek meg a munka szellemi és tárgyi feltételei.

E tekintetben a VTLS rendszert alkalmazó könyvtárak kerültek az élre, melyek java része jelentős szak-, illetve felsőoktatási könyvtár. Ez a csoport látott hozzá 1993 augusztusában a szabványos rendszők központi kartotékjának, 1995-ben pedig a központi folyóirat-kartoték rekordjainak felhalmozásához. Ez utóbbi vállalkozás mintegy „ugródeszkaként” szolgált a tudományos könyvtárak közös katalógusának, pontosabban a WuKa létrehozási projektjének elindításához, amire 1996 novemberében került sor.

A VTLS alkalmazásával funkcionáló könyvtárak egyenként tizenvalahány ezer bibliográfiai leírással rendelkeznek. Egy-egy leírás átlagosan háromszor fordul elő a szóban forgó könyvtárak katalógusai-

ban. (Ha ehhez hozzávennék a más rendszereket használó könyvtárak katalógusait is, minden bizonnyal növekednék a multiplifikációs mutató.)

Ezért a WuKa keretében az online segítségével betáplált bibliográfiai leírások központi bázisba rendeződnek, ahonnan őket a helyi katalógusokba lehet majd hívni. A vállalkozás célja a katalógizálási költségek csökkentése, és az online katalógusok létrejöttének meggyorsítása. Ugyanakkor a használók tábora is olyan műszerhez jut általa, amely hatékonyabbá teszi a keresést és a könyvtárközi kölcsönzést.

Az adatbázisba kezdetben könyvek bibliográfiai leírásai kerülnek be. Később – a részt vevő könyvtárak szükségleteinek megfelelően – más dokumentumok leírására is sor kerülhet.

A munkát a kurrens gyarapodás feldolgozásával indítják egy később meghatározandó dátumtól kezdve. (Felmerült, hogy a bázist ne nullaponttól kezdjék építeni, s mintegy „staffirungként” alapjává valamelyik nagykönyvtár állományának rekordjai váljanak, ám később ezt azzal vetették el, hogy a WuKa csak „saját autopsziájában” kíván megbízni.)

A WuKa bibliográfiai leírásai a KABA tárgyszavaival lesznek kiegészítve, miközben maguk a leírások a USMARC formátum meghatározta szabályok szerint készülnek majd el. A tervezők nem feledkeznek meg a lelőhelyek egyezményes feltüntetéséről sem.